

İLKOKUMA VE YAZMA ÖĞRETİMİNİN VE ALFABE KİTAPLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE TEACHING OF PRIMARY READING AND WRITING AND ALPHABET BOOKS

Cavit BİNBAŞIOĞLU

ÖZ
Bu yazıda ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler ile alfabe kitaplarının tarihsel gelişimi karşılaştırmalı biçimde 1847 yılından 1995 yılına dek örnekleriyle incelenmiştir.

ABSTRACT

This paper examines and exemplifies in a comparative manner the historical development of the methods and techniques and the alphabet books employed in teaching primary reading and writing skills from 1847 to 1995.

Türkiye’de ilkokuma ve yazma (alfabe) öğretimi, tarihsel olarak, belirli niteliklerine göre üç evrede incelenebilir:

- İkinci Meşrutiyet’ten önceki dönemde,
- İkinci Meşrutiyet döneminde ve
- Cumhuriyet döneminde.

A. İkinci Meşrutiyet’ten Önceki Dönemde

Belli bir programa göre ilköğretim, Türkiye’de ilk kez, 1847 tarihli Talimat’a göre başlamıştır. Bu belgede, ilkokuma ve yazmanın öğretim yöntemi ile ilgili olarak, “Öğretmen, çocuklara, bir yandan elifba cüzünü okutmalı, bir yandan da derslerini levhalara yazdırarak, Allah’ın yardımı ile elifba cüzü bitinceye kadar yazı yazmaya alıştırmalıdır” deniyordu. (Akyüz, 1994:3)

Bu ifadeden, 1847’den önce ilkokuma ve yazma öğretiminde elifba (alfabe) cüzü kullanıldığı belirtilmektedir.

1847 Talimatı’nda ders aracı olarak levhalardan söz ediliyor. Bu levha, üzerine harfler yazılan kartonlardı. Bunlar, daha sonraları, yazı tahtalarına asılıyordu. Bu yöntem, Cumhuriyet dönemine kadar yer yer sürmüştür. Bugün bunun yerine büyük fişler kullanılmaktadır.

Daha önce sadece elifba okutuluyor ve genellikle yazdırılmıyordu. O zaman, sadece okumak esastı. Söz konusu talimatın getirdiği yenilik, okunması öğrenilen yazının aynı zamanda yazdırılmasıdır. Bu yazının da, ayrıca levhalara yazdırılarak, alıştırma (temrin, egzersiz) yaptırılması isteniyor. Bu arada, Kuran’a saygısızlık olmaması için, bu yazdırmanın Kuran ayetleriyle ilgili olmaması istenmiştir. (Akyüz, 1994:3)

Elifba cüzünün kim tarafından hazırlandığı bilinmemektedir. Bunun, Arapça metinleri okumak

amacıyla hazırlandığı sanılıyor. Çünkü, bunda, Türkçede kullanılan P, Ç, J gibi harfler yoktur. Ali Haydar Taner’in “Elifba Kitabiyatı” adlı yazısında belirtildiği üzere, bu kitapçığı bitiren zeki bir çocuk bile, ‘yekülü’ ve ‘süphaneke’ gibi basit sözcükleri okumaktan bile âcizdi. (Taner, 1924:351)

Elifba cüzünde “Eüzü” ve “Rabbiyesir” dualarından sonra, Arapçadaki 29 harf, yaln olarak verilmektedir. (Şekil: 1) (Şekiller “EKLER” bölümündedir.) Daha sonra, “hareke-i resmiye” adı verilen sesliler ve diğer işaretler bulunur. Bu işaretler, “üstün”, “esre” ve “ötre” gibi adlarla anılır. (Şekil: 2)

Bundan sonra da 29 harfin “iki esre”, “iki üstün” ve benzeri gibi şekilleri yer alır. (Şekil: 3) Daha sonra da harflerin birbirleriyle nasıl bitişireceğine dair örnekler vardır. (Şekil: 4)

Elifba cüzünün bazı basımlarında, her sayfanın başında ve sonunda harflerin nasıl okunacağına dair açıklamalar da vardır. 27. sayfada okuma ile ilgili bütün alıştırmalar tamamlanmıştır. Bunları Kuran sureleri izler. Elifba cüzü, genellikle 31 sayfadır. Çok çeşitli basımları yapılmıştır.

Adlandırma (Tesmiye) Yöntemi

Arapçada birçok harfin ayrı bir adı vardır. Örneğin, “A”nın adı “Elif” tir. “C”nin adı “Cim” dir. Okurken, önce bu harflerin adı söylenir. Harflerin yanında “esre”, “üstün” vb. işaretler varsa, onlar da harfin adından sonra söylenir. Sözcükteki bütün harf ve işaretler bittikten sonra, sözcük adı söylenir. Yani, böylece yazı okunmuş olur. Bu yöntem “adlandırma” (tesmiye) yöntemi denir. İkokuma ve yazma öğretiminde en eski yöntem budur. Bu yöntemin, resmen, 1847 Talimatı’ndan sonra da 1875’e kadar devam ettiği anlaşılıyor. Çünkü, eğitimci Selim Sabit Efendi, 1874’te çıkan *Renuma-yı*

Muallimîn (Öğretmenler Kılavuzu) adlı kitabında bu yönteme karşı çıkmaktadır.

Yine bu zamanlarda, harflerin adlarının öğrenilmesinde birtakım çağrışımlardan yararlanılıyordu: “Elif”, mertek gibi; “Be” tekne gibi; “Te” ona benzer; “Se” ona benzer; “Cim” karnı yarık; “Ha” ona benzer vb. (Baymur, 1962:27)

Bu benzetmeler, bir müzikle de eşlendiriliyor ve sallanarak okunuyordu. Fuat Baymur’un kitabında bu müziğin notası da vardır. (Baymur, 1962:32-33)

Tanzimat’la birlikte, dinsel okullar yanında, dünyevi okullar (yeni okullar) açılmaya başlanınca, kolay okuma ve yazma öğretimi için yeni elifba hazırlama gereği duyuldu.

Elifba ile bu yönteme göre ilkokuma ve yazma öğretilmeye çalışılırken, bir veteriner hekim olan Kayserili Dr. Mehmet Rüştü, 1852 yılı sonuna doğru *Nuhbet’ül Etfal* (Çocuklara Armağan) adlı bir alfabe kitabı hazırladı.

Bu bizde Türkçeye uygun ilk alfabe kitabıdır. Bu kitap, 1274/1858’de litograf baskısı ile yayımlanmıştır.

Dr. Rüştü, kitabına, Arapça elifbada bulunmayan, fakat Türkçede bulunan P, J, Ç gibi yeni harfler de eklemiştir. Bu, daha önce de yapılmaya başlanmıştı. Bu harfler, 1856 tarihli bir elifba kitabında da vardır. (Şekil: 5) Bu, reform niteliğinde bir yeniliktir. Ayrıca, bugün Türkçede kullanılan K, G, Ğ ve N gibi harfler yerine (o zamanki (K) yani, “Kaf” harfi yerine) yine birtakım işaretlerle yeni harfler de eklemiştir. Yine Türkçedeki O, Ö, U ve Ü harfleri için, (V) (Vav) harfine birtakım işaretler koymuştur. (Şekil: 6) Bunlar, o zaman, Mehmet Emin Efendi, Fuat Paşa ve Cevdet Efendi gibi bilginlerin de yazılarında kullandıkları harflerdi. Kitaba ayrıca, bunlarla birlikte, zamanın Maarif Müsteşarı Hayrullah Efendi (Abdülhak Hamid’in babası) birer övgü yazısı da yazmışlardır. Bu kitap, o zaman, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırı (Tıp Fakültesi Dekanı) İsmail Hakkı Paşa eliyle Padişah Sultan Abdülmecit’e sunulmuştur. Bu kitabı (*Nuhbet’ül Etfal*) çok beğenen padişah, basılması ve yayımlama hakkının kitap sahibine ait olması için ferman çıkarmıştır. (Baymur 1962:36)

Bu kitabın yukardakiler dışında bulunan özellikleri şunlardır:

1. Arapça elifbadaki 29 harf, bu alfabede 35’e çıkarılmıştır.

2. Arapça elifbadaki işaretler, bu alfabede de vardır.

3. Bu alfabede, eski Arap harflerinin “nesih”, “talik”, “divani” ve “rika” denilen dört tür yazı şekli, örnekleriyle birlikte yer almıştır.

4. İsteğe bağlı olarak da, ayrıca “siyakat” ve “kûfi” denilen, eski yazı şekilleri vardır. Ayrıca 9000’e kadar rakamların yazılışı da yer almıştır.

5. Her bir harf, öğretimi sırasında, bir delikli kağıdın delikleri arasından görülebilmektedir. Bu, harfin, görme duyusu olan göz tarafından açıklıkla algılanmasına yaramaktadır. Bu da, o zamana göre, bir yenilik sayılabilir.

6. Her bir harfin a, e, u ve i seslileri ile nasıl okunacakları dört sütun halinde gösterilmiştir. (s. 19) Bu özellik, elifba cüzünde yoktur. Bu da bir yeniliktir.

7. Harflerin adlarının öğretimiyle birlikte, iki heceden başlayarak, üç, dört ve daha fazla heceli sözcüklerle ilgili alıştırmalar yaptırılmıştır. Bu, 11 heceli sözcüklere kadar çıkıyor: Aşılınılmamışları.... gibi. Bunlar, birer yapay uygulamadır.

8. Hecelemelerden sonra, ahlaki konuşmalar yer almıştır. Bunlar, sorulu cevaplıdır:

– Efendi oğlum, pederiniz devlethanede mi?

– Evet efendim, bendehaneniz de dülger

olduğu için, bir tarafa ayrılamıyor vb.

9. Kitapta, bol bol süslemeler vardır. Resim yoktur. Estetiğe önem verildiği anlaşılıyor.

Sonuç olarak, Prof. Ali Haydar Taner’in “Elifba Kitabiyatı” adlı makalesinde de belirtildiği üzere, *Nuhbet’ül Etfal* için şu değerlendirmeler yapılabilir:

1. Yazar, Arapça elifba cüzünün etkisinden kendini kurtaramamıştır.

2. Harflerin, sözcükler içinde değil, bağımsız gösterilmesi doğru değildir.

3. Bir alfabe kitabında rakamların öğretilmesine gerek yoktur.

4. Seçilen sözcükler, çocukların zihin düzeylerinin üstündedir.

5. Dört çeşit yazı biçimini öğretmeye gerek yoktur. Nitekim bu, 1870’lerde Selim Sabit Efendi tarafından eleştirilmiş ve her yıla bir tür harf biçimi konmuştur. Kitap yazısı ile birlikte, el yazısına da yer vermesi doğrudur. Bu, okuma ve yazmanın birlikte ele alındığını gösterir.

6. Elifba cüzünde bulunmayan e, ı, i, o, ö, u ve ü gibi sesli harflere yer vermesi doğrudur.

7. Kitapta Türkçe sözcüklere yer verilmiştir. Bu da Türkçe eğitime yönelik bakımından çok değerlidir. (Taner, 1924:358-359)

Bütün bu özellikleri ile, Kayserili Dr. Rüştü, ilkokuma ve yazma öğretiminde bir yenilik yapmıştır, denilebilir. Bu yeniliklerin büyük bir kısmı zamanımıza kadar gelmiştir. Tabii, bu, kuramsal olarak böyledir. Aslında, bu uygulamalar, medrese ve okullarda, Cumhuriyet dönemine kadar şu ya da bu şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Elifba cüzleri ye değişik şekildeki elifba kitapları, Cumhuriyet dönemine kadar okutulmuştur. 1928 harf devrimine kadar da birçok elifba (alfabe) kitabı yayımlanmıştır. Yalnız, 1928 yılında Profesör İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu,

yazdığı elifba kitabına, daha doğru olarak, *Okuma-Yazma Kitabı* adını vermiştir. Bu, okuma ile yazmanın bir arada öğretilmesinin ayrı bir anlatımı olmaktadır.

Arap alfabesinin kitabı olan elifba cüzünde, bir harfin sözcük içinde değişik yazılış şekilleri vardır. Fakat, bunlar, elifba cüzünde belirtilmemiştir.

Dr. Rüştü Bey'in kitabında her harfin yalın, sözcüğün başında, ortasında ve sonunda aldığı şekiller, kitabın 14. sayfasında birer ayrı sütun üzerinde gösterilmiştir. (Şekil: 7)

Selim Sabit Efendi'nin "Heceleme" ve "Anlamlı Hecelerden Hareket Etme"

Yöntemi

Selim Sabit Efendi (1829-1910), İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra 1857'de Avrupa'ya öğrenime giden öğrencilerdendir. Yurda döndükten sonra çeşitli eğitim hizmetlerinde bulunmuştur. Türkiye'de öğretim yöntemlerine ilişkin olarak bilinen ilk eserin sahibidir. Eserinin adı *Rehnuüma-yı Muallimîn* (Öğretmenlere Kılavuz)'dur. Ayrıca bir de özel öğretimle ilgili olarak *Elifba-i Osmanî* adlı alfabe kitabı yazmıştır. Başka eserleri de vardır. Alfabenin İstanbul'da basılış tarihi Rumi 1290'dır ki, bu, Miladi 1874 tarihine isabet eder. *Rehnuüma-yı Muallimîn*'in ve alfabesinin değişik baskıları var. Bazılarının üzerinde baskı yılı yazılı değil. Söz konusu alfabenin 5. sayfasında alfabe ile ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra, "Daha çok bilgi almak isteyenler, öğretim yöntemine ilişkin olarak yapılmış olan özel kitapçığa müracaat buyursunlar" yazısı vardır. Buradan, *Rehnuüma-yı Muallimîn* kitabının da, aynı tarihte basıldığı anlaşılmaktadır.

Selim Sabit Efendi'nin, alfabe öğretimiyle ilgili görüşlerini bu iki kitaptan çıkarabiliriz.

Selim Sabit Efendi de, Dr. Rüştü gibi, elifba cüzüne, dilimizde kullanılan P, Ç, J, K, Ğ harflerini de ekleyerek, alfabenin harflerini 33'e çıkarmıştır.

Sessiz harflerin, sesli harflerle nasıl birleştirileceği gösterilmiş, bunlarla ilgili örnekler verilmiştir. Harflerin isim ve seslerinin, bir arada gösterilmesini istemiştir. (Sabit, 1874b:12) Kitaptaki açıklamalarda da alfabe kitabına göndermede bulunulmaktadır.

Selim Sabit Efendi, eski "adlandırma"da ve buna dayanılarak yapılan "heceleme"de değişiklik yapmıştır. Kitabında şöyle diyor:

"Harf ve harekelerin şekil ve adlarını sıbyan (çocuklar), güzelce öğrendikten sonra, okuma ve hecelemeleri de, tertip üzere, levhada gösterilerek, aşağıdaki gibi, öğrenciye öğretilir: Harflerin ve harekelerin isimleriyle heceleme yapılmayıp, belki harflerin adları ile harekelerin sesleri, birlikte zikrolunarak (söylenerek), heceleme yapılır." Şöyle:

"C harfinin hecelenmesinde Cim üstün, Cim esre,

Cim ötre denilmeyip, belki C, A denilerek, hecelendiği gibi, sesli harflerle yazılması ve hecelenmesinde de 'Cim Elif Üstün Ca' denilmeyip, belki 'C, A, CA' şeklinde hecelenir." (Sabit, 1874b:14)

Böylece Selim Sabit, daha önceki döneme göre, hecelemede bir kısalık ya da kolaylık getirmiştir. Bu bir yeniliktir.

1892 (1309) *İlkokul Programı*'nda (köy ve kent okulları için ayrı) "Şifahi Malûmat" (Sözlü Bilgiler) adıyla bir ders vardır. Programlarda her güne isabet eden üç saatten ikisinin alfabeyle, birinin de "Şifahi Malûmat" a ayrıldığı görülmektedir. "Şifahi Malûmat" ise, bizim bugün okuttuğumuz hayat bilgisi dersini karşılamaktadır. Programda, gerektiğinde, bu dersin elifba dersi ile birlikte yapılması istenmiştir. Bu, eğitim açısından çok önemli ve değerlidir. İlkokuma ve yazma öğretimi, bu programla somut bir temele dayanmıştır, denebilir. (Baymur, 1962:51)

S. Sabit Efendi, alfabesinde daha sonra, anlamlı heceler tertip etmektedir: Ab, aç, az, aş, as, af..... bal, bil, bul... dal, dil, dul... top, taş, tak vb. (Şekil: 8)

Bunları, anlamlı sözcükler izlemektedir: Atar, açar, azar, anar, çırak, sema, seda... Daha sonra, bedenin organları: Baş, saç, alın, kaş, göz, burun, ağız, dil vb. Cisimler: Taş, toprak, tuz, çamur, kireç, dağ vb. Bunları ayların, günlerin adları vb. izlemektedir. (Sabit, 1874a:20-23)

Bunlara benzer daha pek çok sözcük öğretildikten sonra, "Asıl Ödevler" (Vezaif-i Esasiye) adıyla metinler yer almıştır. Bunlar, dinsel karakterde yazılardır. Bu metinlerle, çocuğa, din ve ahlak bilgileri de verilmek istenmiştir.

Beşinci ödevden sonra, zamana dair sözler yer almıştır. Bunlar soru-yanıt şeklindedir. "Bir sene kaç aydır? Bir sene on iki aydır" şeklinde. Bunu aylar, haftalar ve günler için de yapmıştır. Yazı ile doldurulacak kısım da vardır. Yaz gelince ne yapılır? Kış gelince ne yapılır? gibi (Sabit, 1874a:35)

Bu uygulamaya göre, Selim Sabit Efendi'nin ilkokuma ve yazma öğretimine getirdiği yenilikler şunlardır:

1. Harflerin, adları söylenmeden öğretime başlanmış ve hecelemede değişiklik yapmıştır. Böylece uzun ve gereksiz söylemeleri kısaltarak, bir sessiz ile bir sesliyi bir araya getirerek, heceler oluşturmuştur: Cim, vav, ötre yerine; ce, ü, ce şeklinde bir incelemeyi savunmuştur. Anlamlı hecelere önem verilmiştir.

2. Anlamlı heceler, bir anlamda, sözcük demek olduğundan, Selim Sabit'in sözcük yöntemine yakın bir anlayış içine girdiği, fakat, bunu yeni bir yöntem olarak geliştiremediği görülmektedir.

3. Çeşitli yazı şekillerini bir sınıfta değil, her sınıfta bir iki yazı şekline (matbaa ve el yazısına) yer

vermesi en olumlu tarafıdır.

4. Alfabedeki harflerin 3-4'ünü tahtaya ya da levhalara yazdırarak öğretime başlaması, sonra taş tahtalara ve en sonra da defterlere yazdırması, uygun bir davranış olarak görülüyor.

5. Daha önce de görüldüğü gibi, Selim Sabit'in de, okuma ve yazmaya, birlikte yer vermesi, yönteminin en değerli bir yönüdür.

1875 yılından itibaren elifba kitaplarında resimlerin de yer aldığı görülmektedir. Fakat, bunlar yetersizdir. Örneğin, 1875'te yayımlanan Hafız Refi'nin *Resimli Elifba-i Osmanî* adlı kitabında harflerin öğrenilmesinden sonraki metinlerde başlığa uygun resimler vardır. 1900 yılında yayımlanan Mehmet Şemsettin'in *Elifba* kitabında da resimler vardır. Tavuk resminin yanında "tavuk", horoz resminin yanında da "horoz" yazısı vardır. (Şekil: 9) Fakat, bunlar da yetersizdir. Metni tam karşılamamaktadır. Bu durum, 1928'de yeni harflerin kullanımına kadar hemen hemen aynı şekilde sürmüştür.

B. İkinci Meşrutiyet Dönemi

M. Sâti Bey'in Ses (Savti) Yöntemi

M. Sâti Bey, 1909 yılında İstanbul Öğretmen Okulu'na müdür olarak atandıktan sonra çıkardığı *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*'nda "Savti" (sesi esas alan) yöntemini savunmuştur.

Bu yöntemin esası, dilimizdeki seslere uygun olan harfleri, çocuklara göstermektir. İkinci Meşrutiyet'ten önce, bu yöntemi Türkçeye uygulayanların ilki, Kırım Türklerinden olan Gaspıralı İsmail Bey'dir. Ses yöntemi, heceleme yöntemine bir tepki olarak doğmuştur ve 1880'li yıllarda uygulanmaya başlanmıştır. (Akyüz, 1999:187)

6 Nisan 1882'de "Usul-i Cedide" denilen ses yöntemi ile öğretim yapmak üzere, "Darülameliyat" denilen bir örgütlenmeye gidilmiştir. (Unat, 1964:147)

Sâti Bey sayesinde bu yöntem, İkinci Meşrutiyet döneminin ilkokuma ve yazma yönteminde temel resmi yöntem olmuştur. Çünkü, Sâti Bey, adı geçen dergiyi Maarif Nezareti adına çıkarıyordu. (Duru, 1916:175-179)

Sâti Bey, *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*'nın daha ilk sayısında (Şubat 1910) "Elifbayı Nasıl Öğretmeli?" başlıklı bir yazı yazmıştır. Sâti Bey, bu yazısında, Selim Sabit Efendi gibi daha önce kullanılan ve harflerin adlarını öğretmekle başlayan "adlandırma" (tesmiye) yöntemine de karşı çıkmıştır. Ona göre her ne şekilde olursa olsun, harflerin adını söylemeye gerek yoktur. Çünkü, eski yazıda harflerin adı başka, sesi başkadır. Bunu, bir ölçüde, Selim Sabit Efendi de söylemiş ve uygulamıştır. Çünkü, o da bir harfin, adı söylenmeden, ce, de, be şeklinde söylenmesi taraftarı idi.

Sâti Bey'e göre, harflerin sesi önemlidir. Her harfin sesi öğrenildikten sonra, heceye geçiyor: 'A.....d' ve 'o.....d' diyerek, harflerin sesini çıkartmaya ve bu yolla öğretmeye çalışıyor. Bunun pek uygun olmadığını söyleyerek, harfin adı yerine örneğin, (d) harfini öğretirken (de) denmesini istiyor. "Da"yı öğretirken de "de, a, da" denmesini ister. Harflere (de) ve (a) adları verildiğine göre, bunlar yan yana geldiği zaman (da) okunacağını anlatmak için, "de-a"yı çabuk söyleriz, 'da olur' diyor. Bu, 5-6 kez sık tekrar edilirse, ses, ağızdan tek hece, yani "da" şeklinde çıkmaya başlar, diyor. (Sâti, 1910:212-213)

Bundan sonra, alıştırmalar yaptırılıyor. Örneğin, (z) harfi ile yapılan za, zi, zu heceleri öğrenildikten sonra: zar, zavallı, kaza, gazel, ziynet, gazi, ziyan, ziyade... gibi yeni sözcükler oluşturuluyor. (Sâti, 1910:314)

Sâti Bey, görüldüğü üzere, birkaç harfi öğrettikten sonra, onlarla heceler ve sözcükler, nihayet cümleler öğretilmesini istemektedir.

Sâti Bey, harfleri gösterirken, bir taraftan da yazdırılmasını istemektedir. Bunu kolaylaştırmak için, kâğıt ve mukavvayı oydukturmaktadır. Bu, çocuğun harfi hareketle daha iyi algılamasına yönelik bir uygulamadır. Bu yönüyle değerlidir.

M. Sâti Bey, harflerin alfabe kitabındaki sıraya göre öğretilmesine de karşı çıkmıştır. Çünkü, eski alfabelerde, sesli harfler, çok kez kitabın sonundadır. Bu nedenle, yeni hece ve sözcük üretmek zordur.

Bu suretle, eski harf yöntemini, Sâti Bey ses (savti) yöntemle biraz geliştirmek istemiştir; fakat, bu yöntemin, o zaman, kendi "Yeni Mektep"i dışında okullarda tam uygulandığı pek sanılmıyor. Eski yöntemler, bunlarla karışarak, Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. (Duru, 1916:178)

Sâti Bey'in öğrencisi Edirne Öğretmen Okulu Müdürü Azerbaycanlı M. Şerif (Bilgehan), 1911 (1327) yılında *Rehber-i Tedris* adıyla bir kitapçık yayımlamıştır. O da alfabe öğretime sözlü alıştırmalardan başlamıştır. Yani önce çizgi alıştırmaları yaptırmıştır. Sonra, çocukların bildiği sözcükleri yazdırmıştır. Bir harfi havada çizme, bir gazete üzerinde gösterme alıştırmaları yaptırmıştır. Bunlar önemlidir ve ilkokuma ve yazma öğretimine bir katkıdır. (Baymur, 1962:53-54)

Ses Yönteminin Yetersizlikleri, Selânik Öğretmenler Kongresi ve Kâzım Nami Duru'nun Çalışmaları:

Sâti Bey'in ısrarlı uygulamalarına karşın, İkinci Meşrutiyet döneminde ilkokuma ve yazma öğretiminde yeni arayışlara girildiği de olmuştur. Bunlardan biri Kâzım Nami Duru, diğeri de Nüzhet Sabit tarafından yapılmıştır. Kâzım Nami Duru'nun 1916 yılında *Muallim* adlı dergide yazdığı bir yazıda "Çözümlemeli

ve Bireşimli Yöntem”den söz etmiş ve bunu uyguladığını yazmıştır. (Duru, 1916:311) Bu yöntemde örneğin, “At” sözcüğü öğretilirken, bu, önce “AAATTT” gibi söylenir, sonra A sesi ve daha sonra da T sesi buldurulur. İlk tek heceli sözcüklerden başlayarak, daha sonra çok heceli sözcüklere kadar bu tarzda ilerlenir. Buna, “çözümlemeli ve bireşimli” yöntem denilse de, Sâti Bey’in yönteminden pek farkı yoktur. Bununla birlikte, anlamlı bir hece ya da sözcükten başlaması, çözümleme yapması, daha sonra bireşimsel bir yolla sözcüğe ulaşması, önemli bir davranış olarak değerlendirilebilir. Bu yöntem, hiç değilse ilke yönünden, cümle yöntemine bir basamak oluşturmuştur.

Kâzım Nami Duru, öğretimde öğrencilerin ilgisinin çekilmiş olmasına önem vermiştir. At sözcüğünü öğretirken bir kutunun içine bir “oyuncak” koymuş, önce kapalı kutunun içinde ne olduğunu çocuklara sorarak, öğretime başlamıştır. Kutuyu açınca içinden bir oyuncak at çıkar. Çocuklara bunun ne olduğunu sorar, sonra onların söylediği “At” sözünün tekrar tekrar söylenmesini ister. Bu, yapay bir nitelik taşıyan bir uygulama olsa da, yönteme bir yenilik ögesi eklemiştir.

Kâzım Nami Duru, bu yazısında eğitim tarihimize ilgili bir açıklamada bulunmuş ve açıkladığı bu yöntemi, kendi düşünceleriyle birlikte, bir tarihsel belgeden çıkardığını yazmıştır. Onun yazdığına göre, 1911’de Selanik’te Maarif Müfettişi iken, orada, bir Öğretmenler Kongresi yapılmıştır. Bu kongrede bir komisyon üç gün süre ile ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılacak yöntemi tartışmıştır. Komisyon İttihat ve Terakki Mektebi öğretmeni Necmül Zahir Bey’in hazırladığı *Elifba Kitabı*’nı, Kâzım Nami Duru’nun açıkladığı yöntem çerçevesinde, değişikliklerle kabul etmiştir. Bu kitabın o yıl Selanik okullarında okutulması zorunlu tutulmuştur. (Duru, 1916:177) Kâzım Nami Duru, bu kongreyi Meşrutiyet’in getirdiği en büyük yeniliklerden biri olarak niteler.

Nüzhet Sabit’in Çalışmaları:

1914 yılında İstanbul Öğretmen Okulu’nda meslek dersleri öğretmeni bulunan Nüzhet Sabit, 1918 yılında yine *Muallim* adlı dergide “Elifba Meselesi” (Sabit, 1918a) başlıklı iki makale yayımlamıştır. 1917 (1333) yılında bir de *Kelime Usulü ile Elifba* adlı bir alfabe kitabı yayımlamıştır. Bu yazıları ve kitabı ile Nüzhet Sabit, Türkiye’de ilk kez, cümle yöntemi ile “ilkokuma ve yazma öğretimi”ni başlatmıştır.

Nüzhet Sabit, yazısında Sâti Bey’in, ses yöntemini psikolojik olarak savunmasına karşın, ilkokuma ve yazma öğretiminin henüz bilimsel bir nitelik taşımadığını söylüyordu.

Nüzhet Sabit, bu durumdan iki sonuç çıkarmıştır:

1. Eğitimci, eğitim sorunlarının çözümünü, kendi gözlem ve deneyimlerinden çıkarmalıdır.

2. Bir ulus, en kapsamlı eğitim sorunlarını, kendi toplumsal yapı ve durumlarına göre, belli bir programla çözmek zorundadır.

Bu noktalardan hareketle, Nüzhet Sabit, çocukların, ilkokuma ve yazmayı, o zaman, niçin beş-altı yıl gibi uzun bir zamanda doğru dürüst öğrenemediklerini incelemiş ve hataları şu noktalarda bulmuştur:

1. Dilin yapısı
2. Öğretim yöntemi
3. Öğretmenin niteliği
4. Kitabın niteliği

Nüzhet Sabit, Sâti Bey’in açtığı “Yeni Mektep”te uyguladığı sese dayalı (savti) yöntemi şu şekilde eleştirmiştir:

“Bugün okullarımızda kabul edilen yöntem, ses yöntemi (savti usul)dir. Bunun yanı başında, “Usul-i Hareke” vardır. (Usul-i hareke, Arapçada bir harfin nasıl okunacağını gösteren ve üstün= e; esre= ı, i; ötre= o, ö, u, ü denilen işaretlerden her biri ile ilgili olan okuma yöntemi. Çocuk Türkçenin okumasını birincisiyle, Arapçanın okumasını da (Kuran okumasını da) ikincisiyle öğrenmektedir.” Daha sonra şöyle der:

“Ses yönteminde okuma, kolay kolay mümkün olmamaktadır. Dede, darı, dadı, arı, aradı, derede, dede, az, abevet, ay, al, üzüm, düdük, masal, tavuk gibi sözcükler, bu yöntemle kolayca yazılabilir; fakat, muallim, mektep, sınıf, kalem, kitap, defter, hokka, cetvel, müdür, müfettiş gibi sözcükler kolay kolay yazılamamaktadır.” (Sabit, 1918b:671)

Nüzhet Sabit, sonuç olarak şunları belirtiyor: “Kani oldum ki, çocuk için güç olan şey, dilin kendisi değildir; mekanizmadır. Bir çocuk mekanizmayı öğrenmek için harcayacağı zaman içinde, kendi çocuk dilini öğrenebilir ve kendi dilini öğrenirken, mekanizma denilen “muhakemeyi” de yorulmadan yapabilir. Bu görüşü, çocuk psikolojisi kuramları ile tekrar karşılaştırdım. Deneyim ve kuram birbirlerini tamamladı. Bundan *Kelime Usulü ile Elifba* kitaplarını yazdım. Kanıma göre, bu kitaplar, Türkçede okuma-yazma sorununu, azami bir hız ve kolaylıkla çözmüştür.”

Nüzhet Sabit, yazısında bir de okuma kitabı yazdığını bildiriyor ve yayımlandıktan sonra onun için de bir yazı yazacağını söylüyor.

Bu kitabı da aynı adla -ikinci kısım- olarak 1918’de yayımlamıştır. 112 sayfalık bir eserdir. Kendisi 1920 yılında ölmüştür. Alfabe kitabı onun ölümünden sonra 1926’da Sadrettin Celal Antel tarafından, ufak değişikliklerle yeniden yayımlanmıştır. Daha önce de kendi adıyla birkaç kez yayımlanmıştı.

Nüzhet Sabit, 15 Nisan 1334 (1918)’de çıkan ikinci yazısında cümle yöntemi ile ilgili olarak özetle şu

düşünceleri savunmuştur:

1. Okumak, her dilde, özellikle Türkçede bir "bakma ve işitme" alışkanlığıdır. Bu da sözcüğe birçok kez bakmak ve onun gerçek seslendirilişini birçok kez işitmekle oluşur. Hecelemede, çocuk, sözcüğün anlamına erişemez. Bu, okumak değildir. (Sabit, 1918b:743)

2. Okumakta anlam esastır. Anlamı bilinmeyen sözcükler, kolaylıkla okunamaz. Üstelik, çocukta okumaya karşı nefret duygusu oluşur.

3. Yazmak, bir tür resim yapmak demektir. Harfin öğrenilmesi, sözcüğün yazılması için yeterli değildir. Bir sözcüğün yazılabilmesi için onun birçok kez yazılmış olması gerekir. (Sabit, 1918b:744)

4. Ses yönteminde çocuk muhakeme yapmak gereksinimi duyuyor. Oysa çocuğun zihni, buna elverişli değildir. Bunun için çocuk, yazılması muhakemeyi gerektiren tealim, talim ve isminiz gibi yönteme ilişkin pek çok hatalar yapar. (Bunun Arap harflerine göre söylendiği unutulmamalıdır.)

5. Ses yöntemi ile çocuk, alfabe kitabının sonunda bir kanaat oluşturamıyor, yani öğrenemiyor. Çocuğun kanısına göre, okumak, birtakım şekilleri ezberlemek demektir. Bu, bize göre doğru değil; fakat çocuğa göre doğrudur. Okuma sorununu, çocuğun kanaatiyle çözmek gerekir. (Sabit, 1918b:745)

6. Alfabe sorununda önemli olan şey, çocuğun okuma ve yazmayı öğrenmesidir. Alfabenin amacı da bunu sağlamaktır. Harf ve heceyi okuma ve yazmayı öğrenmenin anlamı yoktur. (Sabit, 1918b:745)

7. İlkokuma ve yazma öğretiminde yöntemi, muhakemeye dayanan ve çok iyi öğretmesini bilen öğretmene göre değil, çocuğa göre ve herkesin kolayca öğretebileceği bir yönteme göre seçmek gerekir. Alfabe sorunu bu esaslara göre çözümlenmelidir. (Sabit, 1918b:746)

Nüzhet Sabit, gözlemlere dayanan bu şaşırtıcı sonuçlarıyla, cümle yöntemini gerektiren belli başlı öğelere işaret etmiştir. Daha sonraki yıllarda bunlar, bilimsel olarak da kanıtlanmıştır.

Nüzhet Sabit'e göre, o günkü ses yöntemine dayanarak yazılmış bulunan alfabe kitaplarında bunlar ihmal edilmiştir. Bir alfabe kitabı, bu arada söz konusu edilen ilkeler doğrultusunda hazırlanmalı ve öğretilmelidir. Nüzhet Sabit, bu yazıda, bir de örnek veriyor: Ağacı öğrenmek isteyen çocuk önce ağacı görür, düşünce sahibi olur. Sonra onun yapraklarını, dallarını, köklerini vb. öğrenir. Bunları önce ayrı ayrı öğrenmek ve sonra ağaç hakkında bir düşün sahibi olmak yoluyla değil. (Sabit, 1918b:746)

"Ağaç" fikrine sahip olan çocuk, "Bir ağaç gördüm", "Ağaca çıktım" diyebilir.

Nüzhet Sabit, yazısında çocuk muhakemesinin bazı özelliklerine de dikkat çekiyor ve çocuğa öğretilecek

cümle ve sözcüklerin çocuğun bildiği, tanıdığı sözcüklerden olmasını istiyor. Sözcüklerin bir gerçek bir de mecaz anlamı olduğu, öğretimde gerçek anlamların yer alması gerektiği üzerinde duruyor. Çünkü çocuk, mecaz anlamı bilemez. Bunun için, örneğin çocuk, "sevinçten uçuyordu" cümlesindeki "uçuyordu" sözcüğünü anlamaz. Böyle bir cümleyi gören çocuk, kollarını kanat gibi açarak koşan bir çocuğu tasarlayabilir. (Sabit, 1918b:748) Buna karşın, çocuk, çok basit muhakemeleri yapabilir. B harfinden sonra a gelmiş, ikisi ba olur. İki tane ba, baba olur, gibi. (Sabit, 1918b:749)

Bütün bu düşüncelerden sonra, Nüzhet Sabit, "Bugün ben bir kuş gördüm" cümlesini çocuğun zihninde canlandırabildiğini; bu cümlenin anlamını da zihninde canlandırabildiğini söylüyor. (Sabit, 1918b:752) Onun alfabe kitabında bu cümleler vardır. Bununla ilgili birinci ders şöyle başlıyor:

Bugün ben bir kuş gördüm.

Bugün sen bir kuş gördün.

Bugün o bir kuş gördü.

Bunun altında daha küçük yazılarla şunlar yazılı:

Ben bugün bir kuş gördüm. Sen gördün. Bugün bir kuş gördü. O, bugün bir kuş gördü. Gör gördüm. Bugün gün bugün bir kuş gördüm. Sen sen bu vb. Sayfa böyle sürüp gidiyor. (Şekil: 10)

Daha sonra aynı sayfada **ne** ve **de** sözcükleri ele alınmış: "Ben ne gördüm. Sen ne gördün? O ne gördü?" vb. yer alıyor. En son satırda da, bu cümlelerin el yazısı ile yazılış şekli gösterilmiş.

Nüzhet Sabit, böyle bir yöntemle başarılı bir öğretim yaptığını, daha ilk gün çocuğun "kuş" sözcüğünü gördüğünü ve okuduğunu söylüyor. Burada, çocuğun ilgi duyduğu ve sevdiği şeylerden de söz ediyor ve çocuklara uygun öykü ve oyunlardan da yararlanmak gerektiğini belirtiyor. Burada çocuğun, kullandığı sözcükleri bilmek gereğinden söz ediyor. Bu konuda bir araştırma yapılmasının da uygun olacağını belirtiyor. Kendi kitabında, özel adlar dışında, 1500 kadar sözcük bulunduğundan söz ediyor. (Sabit, 1918b:755)

Bu açıklamalarının birinci kitap olduğunu, ikinci kitap çıktığı zaman da onunla ilgili açıklama yapacağını bildiriyor. Kitabının 2. kısmının başında beş sayfalık bir açıklama vardır.

İlk kitabı çıktığı zaman, eğitimci İbrahim Alaeddin Gövsa bir eleştiri yazısı yazmış. Nüzhet Sabit ona teşekkür ettikten sonra, eleştirilerinin birçoğunun doğru olmadığını, bir kısmının da sınırlı bir zaman için doğru olduğunu, o zaman geçince bunların düzeleceğini ima ediyor. Deneye, deneye yanıt vermenin daha doğru bir şey olduğunu söylüyor. Hatta, her öğretmenin, bu yöntemi bir ay denemesini istiyor. Eleştirilerini deneysel kanıtlarla belgelesinler, diyor. Kanaatlerinde

yanılabileceğini söyleyen Nüzhet Sabit, bu yolda kendisini aydınlatıcılara teşekkür ediyor.

Nüzhet Sabit, o zamanki eğitim bilgileri çerçevesinde, kendi uygulamaları ve mantığına göre, kuramsal olarak, oldukça uygun düşünceler ileri sürmüştür. Fakat, bu düşünceler, yazdığı alfabe kitabına tam yansımamıştır. Kitabına "Kelime Yöntemi" demişse de, aslında, daha çok "Cümle Yöntemi"ne kaymıştır. Fakat, onu da soyut ve sıkıcı bir biçimde kullanmıştır. Çocuğun ilgi ve gereksinimlerini hemen hemen hiç dikkate almamıştır. Metindeki düşüncelerle resim arasındaki bağ da, bu durumda hiçbir şey ifade etmiyor. Kitap yazısı ile el yazısının aynı anda öğretilmesi amaçlanmıştır. Her iki yazı türü farklı olduğu için, yazmada bazı zorluklar çıkarsa da, okuma ve yazmaya aynı derecede önem ve değer vermek bakımından uygun bir davranış olarak görülebilir.

Öğretilen cümle ya da sözcükler, bir öze ya da içeriğe bağlanmamıştır. Daha sonraları, çözümleme ve birleşimin nasıl yapılacağı üzerinde de açık bir fikri ve uygulaması yoktur. Bununla birlikte, Nüzhet Sabit'in ilkokuma ve yazma öğretiminde "bütünden hareket", yani "sözcük ve cümleden hareket" yolunun açılmasında önemli bir katkısı olmuştur, denilebilir.

Onun etkisi asıl Cumhuriyet döneminde görülmüştür.

C. Cumhuriyet Döneminde

1924 yılında, İstanbul Milli Eğitim Müdürü Saffet Bey, bir Elifba Kongresi" toplamıştır. (Binbaşoğlu, 1995:185-189) Bu kongrede, o tarihte İstanbul Öğretmen Okulu Müdürü İhsan Sungu, Darülfünun ve Kız Öğretmen Okulu öğretmeni Prof. Ali Haydar Taner, ilköğretim müfettişlerinden Ahmet Halit, Sıtkı ve Salih beyler ile birçok alfabe uzmanı ve öğretmenler bulunmuştur. 14 Nisan 1924 tarihli Vakit gazetesinin yazdığına göre, İhsan Sungu, Ali Haydar Taner ve Sadrettin Celal Antel, cümle yöntemi lehinde düşünceler ileri sürmüşlerdir.

Bu düşünceler, Cumhuriyet döneminde yayımlanan İlkokul Programları'nda da etkili olmuştur. Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

1. İlk Mekteplerin 1924 Tarihli Müfredat

Programı

1924 programında, ilkokuma ve yazma öğretimiyle ilgili yöntemlerden sakıncalı olanlar hiç yer almamıştır. Adlandırma yönteminden hiç söz edilmemiş ve heceleme yöntemi yasaklanmıştır. Bunların yerine, ses (savti) yöntem ile sözcük yönteminden birinin kullanılması, öğretmenin takdirine bırakılmıştır. Hatta, programda "Hangi şekilde olursa olsun, tehecci (heceleme) memnudur (yasaktır)" hükmü yer almıştır. (Maarif Vekaleti, 1924:6-8) Buradan anlaşıldığına göre,

hecelemenin sadece bir yöntem olarak kullanılması istenmediği gibi, başka bir yöntem içinde, geçici olarak kullanılması da istenmemektedir. Çünkü, cümle yöntemi, hecelemeye hemen hiç olanak vermez. Harf ya da ses yöntemi, heceleme gerektirir. Bu ise anlamayı engeller. Anlamadan ses çıkarmaya ise, "okuma" değil, "seslendirme" denir. İlkokuma ve yazma öğretiminin en büyük sorunu budur. Bu da cümle yöntemi uygulamak suretiyle giderilir.

2. İlk Mekteplerin 1926 Tarihli Müfredat Programı

1926 tarihli İlkokul Programı, ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılacak yöntemleri, biraz ayrıntılı bir biçimde belirlemiştir. Bunu yaparken, eski yöntemlerin sakıncalı noktalarına da dikkati çekmiştir.

Bunları Türkçeleştirerek aşağıya alıyoruz:

Alfabe öğretiminde çeşitli yöntemler vardır:

Adlandırma Yöntemi: Harfleri önce Elif, Be, Cim, Dal, Sin.... gibi adlarıyla bildirip, sonra heceler ve sözcükler oluşturmaktır. Addan sese geçiş güç olduğundan, bu yöntem, sonuçta heceleme yöntemi demektir. Bu yöntem ile alfabe öğretmek yasaktır.

Demek ki, elifba cüzü ile başlayan öğretim yöntemi, 1924'e kadar kullanılmıştır. Bunun için 1924 programına, bununla ilgili olarak yasaklayıcı bir hüküm konmuştur.

Ses Yöntemi (savti usul): Önce, sözcükler hecelere, heceler seslere ayrıldıktan sonra, çıkan sesin harfi yazdırılır. Harften heceler ve hecelerden kelimeler yapılır: B, d, t, r gibi: (Eski yazıda) sessizler, harekesiz öğretilmeyeceğinden, bu yöntem de salık verilemez. Böylece, iki yıl önce (1924'te) öğretime bırakılmış olan bir yöntem de kaldırılmıştır.

Sözcük Yöntemi: Bu yöntemde çocuklara harfler ve heceler öğretilmeden önce doğrudan doğruya kısa heceli sözcüklerin okutulmasından ve yazdırılmasından başlanır. Bu yöntemle başarılı bir öğretim yapabilmek için, her şeyden önce, buna uygun bir kitabın bulunması gerekir. Burada "kısa hece" ile amaçlanan bir ve iki harfli hecelerdir. Bunların okunması ve yazılması kolaydır: Ay, baba, dede gibi. Gittikçe çok hecelerle yeni sözcüklerin öğretilmesi sürdürülür. Anlamalı hece ve sözcükler yazdırmak yolunu daha önce Selim Sabit Efendi'de görmüştük. Yalnız Selim Sabit, bunu öğretime başladıktan bir süre sonra yaptırıyordu. Bu program ise, öğretime doğrudan doğruya bu yöntemle başlanmasını istiyor. Harflerin ayrıca öğrenilmesine gerek görmüyor.

Karma Yöntem: Ses yöntemi ile sözcük yönteminin birbiriyle karışımından oluşmuştur. Bu yöntem ile öğretim yaparken, sessiz harfler soyut olarak, örneğin (b, c, k) şeklinde söylenilmeyecek, kendilerinden sonra gelen bir sesli ile birlikte, örneğin

baba, baca, ada, kara, kaba gibi anlamlı hece ve sözcükler içinde öğretilmektedir.

Bakanlık, "karma yöntem" ile "sözcük yöntemi"nden birini yeğlemede, öğretmenleri serbest bırakmıştır.

Böylece, Cumhuriyet döneminin başında hazırlanan 1926 tarihli İlkokul Programı, daha önceki deneyimlerden yararlanarak, sözcük ve karma yöntemlerde karar kılmış ve bunlardan birini kullanmakta öğretmeni serbest bırakmıştır. 1936-1948 ve daha sonraki İlkokul Programları'nda bu yöntem, kısa cümle yöntemine dönüşecektir. Sözcük yöntemi de, bir anlamda, cümle yöntemi olarak kabul edilebilir. Çünkü, bazı sözcükler, bir cümle değerindedir.

1926 programı ilkokuma ve yazma öğretiminin nasıl yapılacağına ilişkin bazı açıklamalarda da bulunmuştur. Bunların bugün de geçerli olan önemli hükümleri şunlardır: (Türkçeleştirilerek özetle)

1. İlkokuma ve yazma öğretiminde okuma ve yazma birlikte yapılacaktır. Çocuklar, okudukları sözcük ve cümleyi yazacaklardır. Yazdıklarını da okuyacaklardır. (Buna, 1847'den beri önem verilmektedir.)

2. İlk günlerde öğretilen cümleleri kurşunkalemle çizgili defterlere yazdırmak uygundur.

3. İlkokuma-yazma öğretiminde kitaptakilerden başka, kara tahtada da bol alıştırma yaptırılacaktır.

4. Her derste, yeni öğrenilen sözcükler, daha sonraki derslerde cümleler arasında sık sık tekrar ettirilecektir.

5. Anlamı olmayan sözcük* ve cümleler yazdırılmayacaktır.

6. Çocuklarda görülecek söyleme, şive ve lehçe hataları düzeltilirilecektir.

7. Öğretim sırasında öğretimi kolaylaştıracak duvar levhaları ve hareketli harflerden ders aracı olarak yararlanılacaktır. (*İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1926, s. 33)

1926 programı, burada görüldüğü gibi, sık sık sözcük ve cümlelerden söz etmektedir. Buradan da anlaşıldığına göre, onun sözcük yöntemiyle amaçladığı da "cümle yöntemi"dir.

İlkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan "cümle yöntemi"ne, eğitim terminolojisinde "çözümleme", "tahlil", "analiz" yöntemi de denmektedir.

1925 ve 1926 yıllarında sözcük ya da cümle yöntemi ile ilgili bazı yayımlar yapılmıştır: Kâzım Nami Duru'nun *Türkçe Oku, Türkçe Yaz ve Türkçeyi Nasıl Öğrenmeli?* adlı kitapları ile Decroly ve arkadaşı M. Hamaide'den Türkçeye Leman Sadrettin Antel'in çevirdiği *Decroly Usulü* adlı kitap, bunlardandır.

1924 yılında İstanbul Öğretmen Okulu Müdürü bulunan İhsan Sungu, Kırklareli ilinde yayımlanan *Terbiye ve Tedrisat Mecmuası*'nın birinci sayısında

"Okuma Üzerine İncelemeler" adlı bir yazı yazmıştır. Aynı yazı, Talim ve Terbiye Kurulu'nun çıkardığı *Terbiye* adlı derginin Ocak 1928 tarihli 9. sayısında da yayımlanmıştır. İhsan Sungu, bu yazısında bu konuda yapılan bilimsel çalışmalardan söz etmiş ve cümle yönteminin ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılmasının nedenlerini açık bir biçimde ortaya koymuştur. (Aynı yazı, bir münasabetle, türüfımdan günümüz Türkçesine çevrilerek *Öğretmen Dünyası* adlı derginin Ekim 1997 tarihli 214. sayısında da yayımlanmıştır.)

1928 yılında eğitimci Profesör İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Alfabe" yerine, *Okuma-Yazma Kitabı* adıyla bir eser yayımlamıştır. O da kitabında cümle yöntemini kullanmış, matbaa yazısının karşısındaki sayfayı el yazısı ile yazmaya ayırmıştır. Bu da bir yeniliktir. Okuma ile yazmayı birlikte götürmek gerektiği inancının bir kanıtıdır. (Binbaşıoğlu 1997) (Şekil: 11)

Daha sonraki yayımlarda, daha çok, İhsan Sungu'nun bu yazısındaki ilkeler esas olmuştur; yahut bundan daha ileri bir ilke getirilmemiştir. Bütün çeviri ve telif eserler, buradaki fikirleri desteklemiştir. Yeni ilkokul programları yayımlanmışsa da, hep bunları açıklar nitelikte ifadeler kullanılmıştır.

İhsan Sungu, söz konusu yazısında, 1924 yılına kadar ilkokuma ve yazma konusunda yapılan araştırmalardan bir özet sunmuştur. İhsan Sungu özellikle *Amerikalı eğitimci Dr. Gray'in araştırmalarından söz etmiştir. Bu yazıda:

1. Okurun gözleri, okuduğu satırın neresinde duruyor?

2. Her satırda göz, kaç kez duruyor?

3. Göz, her duruşta ne kadar zaman harcıyor?

4. Gözün, her duruşta aldığı durum, satırın izlediği yöne mi, yoksa tersi yöne mi doğrudur?

Sorunları incelenmiştir.

O zamanın en gelişmiş fotoğraf makineleriyle yapılan saptamalara göre:

1. Göz, okurken satır üzerinde birtakım sıçramalar yapıyor ve sonra duruyor.

2. Göz, daha önce okuduğu tanıdık sözcükleri gördükçe, sıçrama sonundaki duraklaması daha az oluyor ve hemen ileriye doğru bir sıçrama daha yapıyor.

3. Göz, tanımadığı sözcüklerle karşılaşarsa, bu sıçramaların uzunluğu hem daha az oluyor, hem de duraklamadan sonra geriye doğru bir dönüş yapıyor.

4. Tanımadığı sözcüklerle karşılaşınca gözün satır üzerindeki sıçrama uzunluğu kısa olduğu gibi, sıçramadan sonraki duraklama süresi de tanıdık sözcüklere göre daha uzun sürüyor.

5. Sesli okumada göz, bir satır üzerinde daha çok sıçrama yaptığı halde; sessiz okuma daha az sıçrama yapıyor. Tabii, sıçrama uzunluğu da daha kısa oluyor.

Bu demektir ki, okurun gözü, bir parçayı sessiz okuma halinde, sesli okuma halinden daha hızlı kavriyor.

6. Okunan parça öğrencinin zihin düzeyine ne kadar uygun olursa, o parça öğrenci tarafından o kadar kolay kavranıyor ve daha hızlı okunuyor. Bu, aynı zamanda, okulda sessiz okumaya, sesli okumadan daha çok önem ve değer verilmesini gerektiriyor.

7. Sınıflar yükseldikçe her satıra düşen sıçrama sayısı gittikçe azalmaktadır.

8. İyi okurlarda gözün satır üzerindeki sıçrama sayısı azaldığı gibi, duraklamaların süre ve satır üzerinde geri dönüşler de azalmaktadır.

9. İlkokuma ve yazma öğretimine sözcüklerle başlayanlara göre, cümlelerle başlayanlarda sıçramaların sayısı daha az olduğu gibi, sıçramaların uzunluğu da daha fazladır.

10. Göz, sessiz okuma sırasında 1-4 sözcüğü hep birden kavriyor. Sözcük ya da cümlenin anlama çevrilmesi, sıçrama sırasında değil, duraklama sırasında oluyor. Ortalama, bir okur, her sıçramada ikiden fazla sözcüğü görmüş ve okumuştur. Bu da sözcüklerin harf harf değil, bütünüyle kavrandığını kanıtlar. (Sungu, 1997)

1942 yılında da Gazi Eğitim Enstitüsü öğretmenlerinden H. Hüsnü Cırtılı, İlköğretim gazetesinde "Okuma Tekniği" başlıklı bir yazıda göz hareketlerinin fotoğrafını gösteren bilimsel bir yazı yayımlamıştır. (Cırtılı, 1942:1148-1150)

1928 yılında harf devrimi yapıldıktan sonra, ilkokuma ve yazma öğretiminde nasıl bir yöntem kullanılacağı tartışma konusu olmuştur. Ankara'da Talim ve Terbiye Kurulu'nun çıkardığı *Terbiye* adlı dergide Avni Başman, 1929 yılında II. sayıda bir yazı yazdı. 1933 yılında da Konya'da çıkan *Terbiye Postası* adlı dergide A. Fuat Baymur'un bir yazısı yayımlandı. Başka yazılar da yazıldı. Konu tartışıldı. Bu ortamda 1930 yılında yeniden basılan İlkokul Programı'nda, 1926 programında yapılmış olan ilkokuma ve yazma öğretimiyle ilgili tavsiyelerden sakınılmıştır. (Baymur, 1962:65)

1936 tarihli İlkokul Programı, bu duruma bir açıklık getirmiştir.

Şöyle:

1. "Birinci sınıfta okuma ve yazma etkinliği, bu sınıfın bütün öğretim etkinliğinin ayrılmaz bir ögesidir. Okul yaşamı ve özellikle birlikte yaşanan hayat bilgisi konuları okuma-yazma için gayet doğal fırsatlar hazırlar. İlkokuma ve yazma etkinliğinde, işte bu fırsatlardan geniş ölçüde yararlanılmaya çalışılacaktır.

2. Okuma-yazma işi, bir yandan hayat bilgisi konularına bağlanırken, öte yandan da, çocuk ve okuma psikolojilerinin doğal gereklerine uyularak, ilkokuma ve yazmada basit cümle ve sözcüklerden harekete geçilerek tahlilî ve terkihibî (çözümlemeli ve bireşimsel)

bir yoldan yürünerek okuma ve yazmanın mekanizması kazandırılacaktır" denmiştir. (Kültür (Milli Eğitim) Bakanlığı, 1936 - İlkokul Programı, "Birinci Sınıfta Okuma Yazmaya Başlayış" bölümü)

Cumhuriyet döneminde ilkokuma ve yazma öğretiminde şekil (yazı) ve içerik arasında bağ kurulması esas alınmıştır. Örneğin, "Karga bana su getir. Sana bir yuva yapayım" cümleleri bir resimle canlandırılmıştır. (Şekil: 13)

1926 programından farklı olarak, 1936 programında, "basit cümle ve sözcükler" ifadesi yer almıştır. Artık, cümle yöntemi, 1936 programına kesin olarak girmiştir. Fakat, "tahlilî ve terkihibî" sözü, o zaman çalışmakta olan bir kısmı İkinci Meşrutiyet döneminde yetişmiş öğretmenleri yine kuşkuya düşürmüştür. "Acaba, bununla amaçlanan, harf ya da ses yöntemi midir?" diye düşünülmüştür. Oysa, o zamanki yayınlarda da hep cümle yöntemi savunuluyor ve uygulamalar da buna göre yapıyordu. Örneğin, ilk kez 1939 yılında çıkan A. Fuat Baymur'un *İlkokuma ve Yazma Öğretimi* adlı eseri böyle idi. Hilmi Güçlü'nün *Alfabe* kitabı böyle idi. Yine A. Hilmi Güçlü'nün 1945'te çıkan *Alfabe Öğretimi* adlı kitabı da aynı görüşü savunuyordu. (Şekil: 12)

1948 yılında İlkokul Programı yeniden yayımlanınca, bu konuya da açıklık getirilmiştir. Programda şöyle deniyordu:

"2. İlkokuma ve yazmaya basit cümleler ve sözcüklerle başlanacaktır. Zamanla bu cümleler sözcüklere, sözcükler hecelere, heceler ise harflere bölünecek; bu çözümlemeler sonunda elde edilen sözcük, hece ve harflerle yeni yeni cümleler ve sözcükler oluşturulacaktır. Cümlelerin, sözcüklerin ve hecelerin bölünmesini kolaylaştırmak için, öğretmen, aynı sözcükleri içine alan cümleleri, aynı heceleri içeren sözcükleri yan yana getirecektir. Üzerinde durulan cümle ve sözcüklerle öyküler, tekerlemeler oluşturmaya da, ilk zamanlardan başlayarak, önem verecek ve ilkokuma-yazma konularının öğrencilerin ilgilerini çekecek nitelikte olmasını sağlayacaktır." (Milli Eğitim Bakanlığı, 1948:91-92)

Bu açıklamadan sonra, ilkokuma ve yazma öğretimi yaparken dikkat edilecek hususlar da belirtilmiştir: Okuma ve yazmanın birlikte olması, programdaki harf şekillerine uyulması, araç ve gereç kullanılması, bunların neler olacağı vb. (Milli Eğitim Bakanlığı, 1948:92-93)

1948 programında, ilkokuma ve yazma öğretimine büyük temel harfleriyle başlanacağı, ders yılı ortalarında bu harfler iyice kavranıldıktan sonra küçüklerine geçileceği belirtilmişti. (Milli Eğitim Bakanlığı, 1948:251) Bu sırada, bazı öğretmenler, başlangıçtan itibaren, hem küçük, hem de büyük harflerin

kullanılmasının, daha doğru olacağı yönünde düşünceler ileri sürdüler. Bu konuda yazılar yazdılar, eserler yayımladılar. 1945'te çıkan *Alfabe Öğretimi* adlı kitabında, Hilmi Güçlü, küçük harflerden başlanmasını çocuk psikolojisine daha uygun buluyordu. 1956'da da Emine Özgür, *Küçük Harflerle Cümle Metodunu Niçin ve Nasıl Uyguladım?* adlı eserinde aynı düşüncüyü yineledi. (Şekil: 14)

Ankara İlköğretim Müfettişi Necati Öner, 1949 yılında *Öğretmen* dergisinde de aynı fikri savundu. (Öner 1949:15-17)

Bircan Bircan, 1965'te *Karma Harflerle İlkokuma ve Yazma Öğretimi* adlı bir kitapçık yayımladı. Bunlara benzer başka çalışmalar da yapıldı. En sonunda 1968 tarihli İlkokul Programı'nda, birinci sınıfta yazıya, okuma ve yazma programında gösterilen yazı örneklerine uygun olarak, büyük ve küçük temel harfi ile birlikte başlanacağına dair bir hüküm yer aldı. (Milli Eğitim Bakanlığı, 1968:149)

Bu husus, ayrıca, "Türkçe" grubu dersler arasında yer alan "İlkokuma ve Yazma" bölümünde de yer almıştır. Burada, 1948 programında söylenenlere ek olarak, şunlara dikkat çekilmiştir:

"5. İlkokuma ve yazmaya başlarken, programın çizdiği yazı esaslarına uygun olarak, büyük ve küçük harfler birlikte öğretilmelidir. Harflerin şekillerine ve yazılış yönlerine, satırda kapladıkları yerlere, büyük harflerin küçük harflerle ilişkilerine, oranlarına, gerektikçe öğrencilerin dikkatleri çekilmelidir. Özellikle, harflerin doğru ve örneklere uygun yazılması sağlanmalıdır."

1968 programında da ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılacak araç ve gereçlere önem verilmesi istenmiş ve bunlarla ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. (Milli Eğitim Bakanlığı, 1968:114-116) İlkokuma-yazma öğretimini konu alan eserlerde de bu yöntemin bilimsel açıklaması yapılmıştır. (Binbaşoğlu, 1988:103-131)

1981'de "İlköğretim Kurumları Türkçe Eğitimi Programı (1. Kademe)" düzenlenmiştir. Bu programda da "İlkokuma ve Yazma" ile ilgili olarak bu açıklamalara aynen yer verilmiştir. (1995 baskısı, s. 14)

Son olarak, İlköğretim Kurumları Türkçe Eğitimi Programı (1. Kademe)'nda ve Kasım 1997 tarihli ve 2482 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanan yeni "İlköğretim Okulu Türkçe Eğitimi Yazı Programı"nda da aynı esaslara uyulmuştur.

"Abece" dergisinin Mayıs 1992'de yayımlanan 70. sayısında, Haziran 1992'de yayımlanan 71. sayısında ve Temmuz 1992'de yayımlanan 72. sayısında "Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Kullanılan Yöntemler" başlıklı üç yazımızda da konu, bu konuda çıkan eserler de gösterilerek değişik yönleri ile açıklanmıştır.

Sonuç

Türkiye'de ilkokuma ve yazma (alfabe) öğretim yöntemlerinin gelişmesi, tarihsel süreç içinde şöyle bir gelişim göstermiştir:

1. Çok eski bir tarihe dayanan "elifba cüzü" ve yöntemi, ilköğretimin yenileşmeye başladığı 1847 yılından sonra da Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Bu arada, bunun Türkçeye uyarlanması ve yönteminin geliştirilmesi yolunda birtakım çabalar harcanmıştır. Hatta, bu yenileşme çabaları ve bunları belirleyen eserler, Cumhuriyet'ten önce, zaman zaman, devletin resmi ilkokuma ve yazma yöntemi olarak kabul görmüştür.

2. Eski "mahalle mektepleri"nde uygulanan sadece okumaya yönelik bir öğretim, 1847 Talimatı'ndan sonra, resmen, hem okuma, hem de yazmaya yönelik bir program biçimi almıştır. Bu durum, bugüne kadar sürmüştür.

3. Kayserili Dr. Rüstü'nün 1858'de yayımlanan *Nuhbet'ül Etfal* adlı eseri Türkçeye göre ilk alfabedir. Bu eser, Türkçe sözcüklere yer vermiştir. Elifba cüzündeki 29 harf yerine, Türkçedeki sesli harfleri de bunlara ekleyerek 35 harfe çıkarmıştır. (Bu duruma, 1856'da yazılan bir Elifba cüzünde de rastlanmaktadır.) Bu harflerin her birinin yalın, sözcüğün başında, ortasında ve sonundaki yazılış biçimleri, birçok harften farklıdır. Bu durumda, ortaya 140 harf çıkıyor. Ayrıca, sessiz harflerin okunması için "hareke" denilen işaretler vardır. *Nuhbet'ül Etfal*'de Arapçada kullanılan dört yazı çeşidi vardı. Çocuk, *Kuran-ı Kerim*'e geçinceye kadar bunları öğrenme zorunda idi. Bu durum, Selim Sabit Efendi ile her yıl bir yazı türüne indirgenmiştir. Fakat bu da çöktür.

4. İlkokuma ve yazmanın öğrenilmesine "Adlandırma Yöntemi" (Tesmiye Yöntemi) adı verilen bir yöntemle başlanıyordu. Bu, gereksiz söylemlere ve hecelemelelere yol açıyor ve okumayı öğrenmeyi alabildiğine güçleştiriyordu. Selim Sabit Efendi, bunu bir derece kolaylaştırıcı nitelikte olan "Heceleme Yöntemi"ni kullandı. Harflerin adı yerine, yanına bir sesli getirerek heceler oluşturdu. Bunların yazılış şekillerini gösterdi. Daha sonra da anlamlı hecelerden hareket ederek, sözcükler ve cümleler oluşturmaya önem verdi. Burada, bir süre, dinsel içerikli bilgilere dayalı okuma ve yazmalara, daha sonra da dünyevi içerikli okuma ve yazma çalışmalarına yer verildi.

5. 1875'in başında resimli elifbalar kullanıldı. Bu durum, İkinci Meşrutiyet'e kadar sürdü.

6. İkinci Meşrutiyet'te Sâti Bey, ses (savti) yöntemini savundu ve uyguladı. Daha değişik yöntem arayışlarına geçildi. Nüzhet Sabit, *Kelime Yöntemi ile Elifba* adlı bir alfabe kitabı yazdı. Bu konuda yazılar yazdı. Önce pek kabul görmedi. Fakat, Cumhuriyet dönemi programlarında etkisini gösterdi. Bunda

1911'de Selanik'te toplanan Öğretmenler Kongresi'nin de etkisi olmuştur. Bu kongreden esinlenerek uygulamalara girişen Kâzım Nami Duru'nun, ses yönteminden pek farklı olmasa bile, ilkokuma ve yazma öğretiminde "çözümsel ve bireşimsel" bir yöntem uygulaması, dikkat çekici bir husustur. Bu da, Cumhuriyet döneminde, cümle yöntemi uygulanmasına karar verilmesinde etkili olmuştur, sanıyoruz.

7. Cumhuriyet döneminde "adlandırma" ve "heceleme" yöntemleri yasaklandı. Bunun yerine, 1924 programı ile ses ve sözcük yöntemlerinden birinin kullanılması, öğretmenin pedagojik anlayışına bırakıldı. Fakat, 1926 programında da, ses yöntemi yasaklandı. Bunun yerine, sözcük ve karma yöntemlerinden birinin kullanılması öğretmenin anlayışına bırakılmıştır.

8. 1936 programında da karma yöntemden hiç söz edilmeden, ilkokuma ve yazma öğretiminde "basit cümle ve sözcükler" kullanılması istenmiştir. 1948 programında da aynı şey yinlendikten sonra, zamanla cümlelerin sözcüklere, sözcüklerin hecelere, hecelerin de harflere bölüneceği belirtilmiştir. Harflerin öğretilmesi en sona bırakılmıştır. Harflerden heceler, hecelerden sözcükler, sözcüklerden cümleler oluşturulması ve bu yolla çocuk seviyesine uygun öykü, tekerleme vb. geçilmesi istenmiştir.

9. İllkokuma ve yazma kitapları olan alfabelerde yeteri kadar yer almayan çocuk seviyesine uygunluk, yazıları resimlerle ilişkilendirmek, ilgi ve gereksinimlerden hareket etmek güncel etkinliklerle ilişkilendirmek, hayat bilgisi dersine ve diğer derslere bağlayarak ilkokuma ve yazma öğretimi yapmak, daha çok Cumhuriyet dönemi ilkokuma ve yazma öğretimin esaslarını oluşturmuştur.

10. 1945 yılından sonra, eskiden sadece büyük temel harfleriyle yapılan ilkokuma ve yazma öğretimi, küçük harflerle de yapılmaya başlamıştır. Bazı öğretmenlerin

bu konuda eserleri yayımlanmıştır. Bunu dikkate alan bakanlık, 1968 yılında çıkan İlkokul Programı'nda hem büyük hem de küçük harflerle doğal bir yazılışla ilkokuma ve yazma öğretimi yapmaya izin vermiştir. Bu durum, bugün de devam etmektedir.

11. İllkokuma ve yazma öğretimine cümle yönteminden başlamanın bir de psikolojik nedenleri vardır. Bu yazıda bunlara temas edemedik. Sadece fizyolojik etkenleri oluşturan göz hareketlerine yer verdik. Psikolojik etkenler arasında "çocuğun algılama" özelliği ve "muhakeme yeteneği" vardır. Çocuğun "toptan algılama" özelliği ve "çözümleme ve bireşim yapma", yeteneğinin yetersizliği, cümle yönteminin uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

12. Çocuk, ilgi ve gereksinim duyarak öğrendiği cümlelerle göz hareketlerini uygun biçimde yaptığı zaman, yöntemli ve uygun bir okuma becerisi kazanabilmiş sayılır. Bunun için, gözün, bir satır üzerinde, mümkün olduğu kadar daha geniş bir alanı kavraması (sıçraması), ikinci bir sıçrayıştan önceki "durma" anında, mümkün olduğu kadar az durması, satırın sonuna varınca da, mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde, daha sonraki bir satırın başına geçmesi gerekir. Bu da çocuk için, daha önce bilinen tanıdık sözcük ve eklerinin bulunmasını şart koşar. Cümle yöntemi, bunları, mümkün kılan bir yöntem olmuştur. Yapılan birçok araştırmada da "hızlı okuma" ile "anlama" arasında bir ilişki bulunduğu saptanmıştır. Hecelemede ise, anlama mümkün olmamakta, sadece "seslendirme" olmaktadır.

İllkokuma ve yazmayı öğrenmede, cümle yönteminin kullanılması, daha kısa zamanda, çocuğu yormadan, daha hızlı, daha sağlıklı ve daha anlamlı bir okuma becerisi kazanılmasını sağlamıştır. Yakın zamanlarda dahi, bunun bilincinde olmayanlar tarafından bu sorunun tartışma konusu yapılmasının istendiği de görülmüştür. Bunlar, ayrı birer araştırma konusudur.